

INDUSTRIELL STRUKTURANALYS

Studier i svenska textila industriers struktur av Folke Kristensson. Industriens Utredningsinstitut. Sthlm 1946. 503 s.

»Studier i svenska textila industriers struktur» — Handelshögskolans i Stockholm första doktorsavhandling — av Folke Kristensson är ett innehållsrikt och intressant arbete på ett praktiskt taget nytt fält. Någon motsvarighet till dess kartläggning av en hel industrigrens produktions- och distributionsförhållanden finns inte liksom inte heller till dess försök till analys av sambandet mellan produktions- och distributionsstruktur. Orsakerna härtill äro flera. Ett arbete av detta slag måste ligga nära nationalekonomiska frågeställningar, även om det väsentligen faller inom företagsekonomin. Ett fullt tillfredsställande arbete på ett sådant gränsområde, som det alltså åtminstone delvis måste bli fråga om, kräver en förtrogenhet med både företagsekonomisk och nationalekonomisk problematik, som naturligt nog är sällsynt. Inom nationalekonomin, för vilken ett arbete på ifrågakvarande fält numera borde ligga nära till hands, har uppgiften alldeles oavsett detta inte aktualiserats bland annat därför, att man här företrädesvis varit inriktad på analys i total-kategorier av konjunkturrella aspekter av det ekonomiska livet. Den ekonomiska historieforskningen å sin sida har haft intresset inriktat på äldre tider och har för övrigt saknat resurser att genomföra bredare studier i modern ekonomisk historia. Sistnämnda förklaring snuddar vid en annan. Det är givet, att en arbetsuppgift av föreliggande karaktär, vilken disciplin den än anses tillhöra, knappast kan genomföras utan den hjälp med materialinsamling och materialbearbetning, som en forskningsinstitution med industriell anknytning kan lämna.

Med tanke på, att andra industrigrenar komma att undersökas från liknande utgångspunkter, kan det vara tillåtligt att i en anmälan nästan uteslutande uppehålla sig vid några väsentliga *metodfrågor*. I det följande skall jag därför huvudsakligen diskutera den allmänna uppläggnings av arbetet, frågeställningarna och det principiella sätt, varpå undersökningen genomförts. Däremot lämnar jag i stort sett en diskussion av själva sakinnehållet såsom sådant åsido.

Förf. har såsom utgångsmaterial använt de primäruppgifter rörande den svenska textilindustrin, som insamlats av Statens Industrikom-

mission i samband med textilvaruransoneringen och regleringen av textilindustriens råvaruförsörjning. Huvuddelen av det material, på vilket arbetet grundats, har emellertid såsom ett led i en planerad undersökning av produktions- och distributionsstrukturen inhämtats genom direkta rundfrågor till företagen. Förf. har vidare hållit en nära kontakt med branschmän och företagare. — Utredningen omfattar två huvudavsnitt. Det första är av mera principiell natur och innehåller en redogörelse för använda begrepp och statistiska metoder samt allmänna synpunkter på produktions- och distributionsstrukturens utformning hos företag och delbranscher inom konsumtionsvaruindustrier av typen textil-, beklädnads-, möbel- och skoindustrierna. — Det andra utgör i huvudsak en redogörelse för de viktigare textila industriernas produktions- och distributionsstruktur mot slutet av 1930-talet och vissa därmed sammanhängande frågor, bl. a. den svenska textilvarukonsumtionen före kriget och i framtiden.

Den frågeställning, som löper genom hela arbetet, formuleras på följande sätt: hur var produktionsapparaten uppbyggd under åren närmast före kriget och hur var distributionen ordnad? Frågan gäller m. a. o. hur produktionen fördelade sig på olika stora företag, hur många varor de olika företagen tillverkade, i hur långa serier tillverkningen skedde, till hur många och hur stora kunder av skilda kategorier produktionen såldes o. s. v.

Undersökningen genomföres på mycket bred front. Härigenom vinnes en allmän överblick, som utan tvivel har sina fördelar. Förf:s ambition att ge ett starkt intryck av de strukturbestämmande faktorernas mångfald och det starka inbördes beroendet mellan olika delar av strukturen samt av den mängd alternativa utformningar av produktions- och distributionsstrukturen, som äro tänkbara, är värd erkännande. Framställningen är i detta hänseende lärorik och den rör sig på ett ur såväl vetenskapliga som näringspolitiska synpunkter betydelsefullt fält. Förf. skapar också en del nya begrepp, som i stort sett förefalla välfunna. Å andra sidan saknar man en verklig penetration av problemen. Då syftet är så allmänt som att »belysa strukturen» utan klar avgränsning av problematiken, går förf. förbi en hel rad intressanta teoretiska och praktiska problem. I den mån han inte går helt förbi dem, kan han i varje fall inte ge sig tid att komma närmare in på dem, vare sig teoretiskt eller empiriskt. Han samlar över huvud taget inte ihop sina trådar och försöker nå fram till explicita svar på kausalt ställda frågor. Detta överlåter han åt läsaren att om möjligt själv göra. Men för denne är det vanligen mycket svårt eller omöjligt. Sammanhanget mellan de två delarna — den teoretiska och den empiriska — är nämligen formellt visserligen intimt men i realiteten inte på långt när sådant, som man skulle önska. Man har föga känsla av att empirien gått hand i hand med problemanalysen. Det empiriska arbetet har visserligen påverkat utformningen av det teoretiska avsnittet, men någon större påverkan i motsatt riktning är det knappast fråga om. Man har ett starkt intryck av att empirien i sin helhet kommit först och en viss analys i efterhand. Därför är det också i båda avsnitten av boken så svårt att få grepp om vad som är viktigt och oviktigt ur olika synpunkter eller om vad som är nytt och vad som är mera välkänt t. ex. för

en branschman. Betecknande är att förf. vanligen inte sätter en gräns för beskrivningen med tanke på något annat än materialets otillräcklighet. Anmärkningsvärt är också att han påstår, att ju mera ingående undersökningar utföras desto mera värdefulla bli de — ett påstående, vars generella riktighet jag bestämt vill bestrida — och att han med en suck konstaterar, att det inte kunnat bli fråga om hur ingående en strukturundersökning *skall* göras utan hur ingående den *kan* göras (sid. 41).

Det är säkerligen oriktigt att säga, att en avgränsad problematik alltid är att föredraga framför en allmän sådan av den typ, som Kristensson ger. Enligt min uppfattning hade emellertid så varit förhållandet i föreliggande fall, bl. a. därför att man då genom ett bättre samspel mellan analys och empiri kunnat få mera av konstruktiv problemlösning. Resultaten skulle troligen ha blivit mera gripbara än nu och boken hade säkerligen blivit en mera njutbar läsning. Skulle det exempelvis inte varit bättre om man i det teoretiska kapitlet fått en analys i form av alternativa modellförlopp av produktions- och distributionsstrukturernas förändringar under skiftande marknadsförutsättningar, finansieringsförhållanden och konkurrensformer etc., och i de mera empiriska kapitlen en kausalanalys av strukturens faktiska utformning inom en svensk textil industri sådan som den eventuellt betingas av några speciella konstellationer av dylika marknadsförhållanden? Nu får man i det teoretiska kapitlet väsentligen en ganska opreciserad diskussion av faktorer, som *kunna tänkas* påverka produktions- och distributionsstrukturen i vissa typer av konsumtionsvaruindustrien, och i de empiriska kapitlen en beskrivning, som vanligen inte gör läsaren mycket klokare rörande de för just den svenska textilindustriens struktur *faktiskt* relevanta — inte endast tänkbara — faktorerna. Skulle det vidare inte varit bättre om man fått en systematisk analys av »ökot förvaldningsmotstånd vid ianspråktagande av större del av marknaden» — en av förf:s analytiska »stolpar» — än de rätt intetsägande, empiriskt föga underbyggda, allmänna resonemangen angående beskattningens eller tullpolitikens inverkan på en industrigrens struktur? Detta skulle ha krävt teoretisk uppbenning av problematiken och i direkt anslutning härtill en insamling av ett just i detta sammanhang särskilt relevant empiriskt material. Över huvud taget förekommer nu endast i ringa mån någon sådan insamling i direkt anslutning till en analytisk frågeställning. Empirien har i stort sett stökats undan för sig. Skulle det, slutligen, för att taga ett tredje exempel bland många, inte varit bra med en komparativ analys av orsakerna till skiljaktigheter i den svenska och den amerikanska textilindustriens struktur — en fråga av stort såväl teoretiskt som praktiskt intresse? Nu får man på denna punkt en rätt vag analys och apokryfiska slutsatser och dessutom i och för sig visserligen förnuftiga men lösa resonemang inom ramen för mängder av helt andra frågor, t. ex. av den innebörden att olika företagskicklighet och företagartemperament ofta inverkar på företagsstrukturens utformning, att denna inte heller är oberoende av allmänna politiska förhållanden, av penningpolitik och socialpolitik etc. Analyser av antytt slag skulle med fördel ha kunnat beredas plats på bekostnad inte bara av nyssnämnda vaga resonemang kring många frågor

utan också av beskrivningar av många mindre delbranscher, i all synnerhet som dessa beskrivningar enligt förf:s egen mening ofta bygga på otillfredsställande material. De borde ha legat nära till hands inte minst därför, att förf:s arbete ingalunda saknar tankeväckande uppslag. Det väcker många problem och uppvisar många »groddar» till konstruktiv analys. Men förf. benar inte upp problemen och fullföljer inte analyserna utan lämnar dem åt sitt öde tillsammans med läsarens nyväckta intresse — 'därför, att textilindustrien är så stor'.

Snarare än att säga, att textilindustriens omfattning samt komplicerade och svårförklarliga struktur tvingar till en mycket voluminös framställning på bred front, varigenom en problemlösande växelverkan mellan teori och empiri försvåras, skulle jag vilja hävda, att just det förhållandet, att studieobjektet är så stort och att en förklaring av dess struktur måste bli så komplicerad borde ha motiverat en mera avgränsad problematik. Av rent tekniska skäl *måste* arbetets omfång begränsas, men har man då inte preciserade, avgränsade problemställningar, blir det föga system i begränsningen, knappast någon klar tanke bakom densamma. Kristensson drunknar i sitt eget material och i en uppsjö av oklart formulerade samt alltför sällan penetrerade frågor. Det är faktiskt inte textilindustriens fel, att hans bok är så tungläst och så svår att få grepp om.

En annan metodfråga än den nu skisserade är vad man kan kalla den *historiska*. Förf:s framställning bygger väsentligen på en tvärsnittsbeskrivning. Visserligen skildras de olika textila branschernas utveckling under 1930-talet, men detta har, karakteristiskt nog, i förf:s framställning endast i undantagsfall något närmare sammanhang med strukturanalysen, även om det i och för sig är mycket läsvärt. De textila industriernas struktur dissekeras sådan den tedde sig år 1938. Hela problemet i vad mån det är möjligt att dra slutsatser om de bakom strukturen liggande ekonomiska sammanhangen på grundval av ett dylikt tvärsnitt upptas anmärkningsvärt nog inte till behandling. Denna metodfråga kommer dock alltid att ha aktualitet för varje strukturundersökning, särskilt som det i de flesta fall kommer att stöta på stora praktiska svårigheter att göra mera än en enda något så när ingående tvärsnittsundersökning och genomföra den strukturförändringsanalys, som är i hög grad önskvärd, om man vill nå längre än till en ren beskrivning av den faktiska strukturen.¹ Förf. visar nu knappast att han haft blicken tillräckligt öppen för den historiska utvecklingsaspekten. Det något dunkla, ofta upprepade, uttalandet, att 'den historiska utvecklingen i vissa fall spelat en viss roll för strukturens utformning' är inte övertygande på denna punkt. Regel är att han konstaterar, att mindre företag ha en viss struktur och större företag en annan; därefter bygger han ofta upp en kausal förklaring härtill, varvid den tanken ligger bakom att strukturen förändras på det härigenom antydda — men alltså

¹ Att det dock bör finnas möjligheter att få ett mera historiskt grepp på en strukturanalys än vad Kristensson i allmänhet har, synes obestridligt. Han ger själv exempel. Sälunda har han bl. a. på sid. 370 ett enligt min mening utmärkt sådant, där han behandlar konfektionsindustrien. Man är inte övertygad om att möjligheterna verkligen blivit uttömda med detta och några andra liknande fall.

ingalunda säkert konstaterade — sättet, *när ett företag växer*. Jag skall gärna erkänna, att jag tror, att förf. varit medveten om, att detta innebär betydande risker, särskilt i den mån strukturen vid undersöknings-tillfället inte är ett resultat av en anpassningsprocess hän mot en jämvikt, och att bakom de resultat förf. presenterar, i själva verket ofta ligger kunskap om den faktiska historiska utvecklingen. Men en sådan redovisas sällan och man är inte säker på, att förf. alltid undgått felslut.

Då det sätt, på vilket primärmaterialet presenteras, i varje struktur-analys måste vara en fråga av mycket central, ofta avgörande betydelse, skall jag till sist uppehålla mig vid Kristenssons statistiska metoder. Ge hans sammanställningar och bearbetningar en god bild av primärmaterialet?

Strukturbeskrivningen sker genomgående med hjälp av medianvärdena i de statistiska populationerna. De för strukturen karakteristiska »komponenterna», d. v. s. tillverkningsseriernas längd, antal tillverkade varuslag, försäljning per kund, antal kunder o. s. v., representeras av sina medianvärden inom varje storleksgrupp av företag. Endast i undantagsfall har förf. ansett det möjligt att utan brott mot de individuella företagens anonymitetsvillkor ange populationens spridning. Några yttervärden ha av samma anledning inte heller kunnat redovisas. Man har endast att med samma beklagande som förf. själv konstatera detta och säga sig, att en sådan redovisning hade kunnat ge en betydligt mera sägande bild av verkligheten. Fallet aktualiserar ett mycket besvärligt problem för den moderna ekonomiska forskningen i allmänhet och inte minst den vetenskapliga strukturanalysen, vars dilemma är att tillräckligt empiriskt underlag vanligen kan erhållas endast om primärmaterialet behandlas konfidentiellt. Emellertid synes det oförklarligt, att förf. inte ansett sig kunna ange variationsbredden, d. v. s. avståndet mellan yttervärdena, utan angivande av yttervärdena själva. Den individuella anonymiteten hade på intet sätt riskerats härigenom, men man hade fått en viss möjlighet att bedöma medianvärdenas signifikans. Att detta hade varit av intresse och betydelse visar sig vid ett studium av hur populationen i verkligheten ser ut. Den jämförelse mellan median och vägt aritmetiskt medium, som alltid göres, förefaller mindre viktig, eftersom denna, såsom förf. själv framhåller, visserligen kan säga något om snedheten i fördelningen men inte något om spridningen.

Det visar sig att i åtminstone en av de viktigaste delbranscherna, nämligen »företag tillverkande huvudsakligen herr- och överplaggstyger samt dräkt- och sporttyger», spela redan små förändringar i indelningen av företagen i olika storleksklasser en mycket stor roll för de medianvärden man erhåller. Förf. studerar här liksom i andra delbrancher vilka konstellationer av komponenter som äro typiska för de olika storleksklasserna. Vid hans gränsdragning mellan olika storleksklasser blir resultatet delvis ett helt annat än vid en gränsdragning, som att döma av det siffermässiga primärmaterialet i själva verket ter sig naturligare. Nu är det högst sannolikt, att förf. har fullgoda skäl att dra klassgränserna just så som han gör, men dessa skäl kan en utomstående inte bedöma. Slutsatserna få därför en prägel av en viss godtycklighet. — En annan och i praktiken viktigare invändning är

att spridningen av många komponenter i flera av de viktigaste delbranscherna är så stor, att en, i och för sig obetydlig, förskjutning av ett enda värde kan förändra medianvärdena så att en bild, som ibland är t. o. m. motsatt den förf. har, erhålles. Den bild, som förf. redovisar, är m. a. o. här inte signifikativ. Att saken inte ligger lika illa till i alla delbranscher hindrar inte, att förf:s presentation av materialet är öppen för allvarlig kritik på denna punkt.

Hur utnyttjar nu förf. den bild av sitt material, som han presenterar? En central linje i framställningen är, såsom tidigare nämnts, att företagsstorleken i mycket stor utsträckning användes såsom jämförelsebas vid studium av komponenterna och deras samvariation. Till en början kan det mera parentetiskt erinras om, att det innebär ett logiskt felslut när, såsom ibland sker, slutsatser dragas rörande samvariationen mellan två komponenter på grundval av de relationer mellan vardera komponenten och jämförelsebasen, i detta fall företagsstorleken, som man kan konstatera. Skall en sådan samvariation undersökas, måste de bägge komponenterna ställas direkt mot varandra. Visserligen kan förf:s metod i realiteten ge rättvisande resultat, men särskilt när spridningen av komponenterna är så stor som den i många fall är, blir ett dylikt felslut mycket riskabelt.

Över huvud taget förefaller det som om företagsstorleken i många fall är ganska irrelevant för komponentkonstellationerna, d. v. s. för företagsstrukturen, eller att andra faktorer i varje fall spela en mycket större roll. Jag kan inte finna, att företagsstorleken inom t. ex. flera av ylleindustriens och bomullsindustriens viktigaste delbranscher rimligen kan anses spela den centrala roll för konstellationen av komponenterna, som förf:s framställning ger ett intryck av. Däremot förefaller det som om det kunde finnas vissa karakteristiska inbördes relationer mellan komponenterna oberoende av företagsstorleken. En multipel korrelationsanalys borde sålunda ha legat mycket nära till hands. Genom en sådan skulle enligt min mening strukturanalysen ha kunnat avsevärt fördjupas. Vidare hade det varit naturligt att lägga en helt annan vikt vid den historiska aspekten vid en förklaring av den faktiska strukturen. Man skulle med andra ord kunna säga, att spridningen såsom sådan av de olika komponenterna inom varje storleksgrupp av företag borde ha föranlett förf. att ställa en rad frågor, vars förklaring man kanske skulle ha kunnat komma på spåren med hjälp av bland annat en multipel korrelationsanalys och en historisk undersökning. Nu har analysen i stället alltför mycket hängts upp på medianvärden och företagsstorlek. Man har nog här ett exempel på att det är farligt, när empirien alltför lätt »verifierar» en hypotes. Jag tror att förf. här gjort ett fel, som vi ekonomer tyvärr ofta bruka göra. Är det möjligen inte så att han från början haft vissa hypoteser rörande t. ex. »ökad försäljningsmotstånd», och att han, då han så vid sin bearbetning av primärmaterialet med hjälp av en viss statistisk metod funnit något som tett sig såsom en verifikation, noterat detta och stannat därvid? Om det inte hade stämt så bra, skulle han förmodligen ha prövat nya sätt och nya vägar, som måhända lett till fördjupad analys.

Den kritik jag skulle vilja skjuta fram i förgrunden beträffande behandlingen av primärmaterialet är sålunda dels att bron mellan det

empiriska materialet och slutsatserna ej sällan är svag, svagare än vad som framgår av den bild, som ges genom den statistiska redovisningen, dels att förf. genom en ofta rätt schematisk behandling av primärmaterialiet berövat sig åtskilliga möjligheter till fördjupad analys. Betyder nu detta, att det faktiska sakinnehållet i förf:s framställning vilar på ett alltför svagt underlag? Jag tror att man kan säga, att så i allmänhet inte är fallet. Det finns för det första mycket i boken, vars underlag inte rycks undan av här anförd kritik, eftersom det bygger på annat material och annan statistisk behandling. För det andra kan man säga, att många av slutsatserna troligen stå sig väl, även när de i alldeles otillräcklig grad stödjas av det primärmaterial eller den analys förf. framlägger. Detta helt enkelt därför att de väsentligen vila på oredovisat kunskapsstoff. Förf., som själv är medveten om att åtskilliga av hans slutsatser sväva mer eller mindre i luften inför en vetenskapligt sträng, källkritisk och statistisk-metodisk, granskning, hävdade vid disputationen, att andra faktorer än dem han kunnat presentera eller över huvud kunnat få kvantitativa uttryck för stödja slutsatserna, och man är i stort sett benägen att tro honom. För den, som i likhet med mig inte har några ingående fackkunskaper rörande de faktiska förhållandena inom textilindustrien och därför vanligen endast kan bedöma förf:s resultat med utgångspunkt från hans primärmaterial och behandlingen av detta, är emellertid saken omöjlig att med säkerhet bedöma.

Sammanfattningsvis kan sägas, att man ur nationalekonomiska och historiska synpunkter måste vara rätt skeptisk mot förf:s uppläggning av undersökningen samt ofta kritisk mot den statistiska behandlingen av materialet. Om undersökningen gjorts av någon forskare, på vars verklighetssinne och mycket stora kunnighet beträffande den svenska textilindustrien man inte kunnat lita så obetingat som i detta fall, skulle man ha varit allvarligt orolig. Men som det nu är har man efter läsningen av Kristenssons bok dock trots allt ett intryck av att man lärt sig mycket och att man genom den erhållit en mycket god uppslagsbok. Till sist bör man också ha i minnet, att det här är fråga om en undersökning på ett nytt och svårt område och att avhandlingen måste bedömas med tanke härpå. Det är bättre med en forskning, som trots sina svagheter dock leder till positiva resultat på nya forskningsområden, än en sådan, som av rädsla för att göra misstag inte vågar ge sig i kast med viktiga uppgifter.

Erik Dahmén.